

Belarusian Association
of Education and Science
beledusci.org

Беларуская Асацыяцыя Адукацыі і Навукі

Гласарый

Склала Турарбекава Р. М. – кандыдат гістарычных навук

Вільня, 2026

1. **Алавізм** - назва для шэрагу ісламскіх рэлігійных напрамкаў, адгалінаванняў або сект, якія блізкія да вучэння шыітаў-ісмаілітаў. Некаторыя мусульманскія багасловы лічаць, што алавіты адкалоліся ад шыізму і адышлі ў сваіх поглядах і рэлігійнай практыцы ад дамінантных ісламскіх кірункаў так далёка, што шмат у чым страцілі права лічыцца часткай ісламу наогул, ператварыўшыся ў адмысловую рэлігію — сумесь ісламу, хрысціянства і даісламскіх усходніх вераванняў («джылія»).
2. **Велят-е факіх (праўленне факіха)** - тэорыя шыіцкага ісламскага права. Згодна з ёй у перыяд утойвання Імама Махдзі, функцыі кіраўніка ўмы ажыццяўляе факіх - знаўца ісламскага права. Ён павінен адпавядаць шэрагу крытэрыяў: быць справядлівым, дасведчаным у пытаннях сучаснасці, здольным да кіраўніцтва і распарадчым. Гэтую канцэпцыю абнавіў і палітычна адаптаваў аятала Хаменеі ў 1970 годзе ў спецыяльнай рабоце пад такой жа назвай. Яна стала маніфестам рэвалюцыі ў Іране і асновай для палітычнай сістэмы Ісламскай Рэспублікі Іран.
3. **Джафарыцкі мазхаб** - школа ісламскага права, якой карыстаюцца шыіты-дванадзятнікі і ісмаіліты. Заснавальнік мазхаба

- Джафар ібн Мухамад ас-Садзік, шанаваны шыітамі як шосты імам. У Іране джафарыцкі мазхаб замацаваны ў канстытуцыі. Адрозніваецца ад пераважных мазхабаў суніцкай юрыспрудэнцыі тым, што абапіраецца на іджыхад, а таксама па пытаннях пераемнасці, рэлігійных падаткаў, гандлю, асабістага статусу і дазволу часовага шлюбу. З 1959 года Універсітэт аль-Азхар надаў джафарыцкай юрыспрудэнцыі статус «пятай школы» нараўне з чатырма суніцкімі. Гэта прававая аснова для шыітаў-дванадзесятнікаў і ісмаілітаў, шырока распаўсюджаных у Іране, Азербайджане і Іраку. Асаблівасці: у якасці крыніц права разглядаюцца - Каран, Суна (паданні аб Прароку і імамах), іджма і акль (розум). Іджыхад: Прызнанне адкрытым і найважнейшым сродкам для рэалізацыі веры, у адрозненне ад суніцкай тэзы аб «закрыцці брамы іджыхада». Ахбары: Прымаюцца толькі Хадысе, перададзеныя членамі сям'і Прарока. Мута: Дазвол часовага шлюбу. Такія: Прынцып «разважлівага ўтойвання веры» ва ўмовах пагрозы жыццю.

4. **Джахілія** - тэрмін, які абазначае даісламскую эпоху, падобна тэрміну паганства. У ісламе негатыўная канатацыя выяўляецца ў тым, што гэта яшчэ і сінонім невуцтва, грубасці, беззаконня і жорсткасці.

5. **Джыхад** - перакладаецца з арабскага літаральна як змаганне або годная барацьба. Дакладнае значэнне тэрміна «джыхад» залежыць ад гістарычнага і палітычнага кантэксту; яго часта памылкова пераводзяць як «святая вайна». Джыхад, асабліва ў рэлігійнай і этычнай сферы, у першую чаргу адносіцца да барацьбы людзей за тое, каб улаўляць дабро і прадухіляць зло. У самім мусульманскім свеце існуюць жорсткія спрэчкі адносна самога паняцця. Больш за тое, менавіта большасць знаўцаў ісламу ў першую чаргу спасылаюцца на падзел Джыхаду на вялікі і малы. Вялікі джыхад накіраваны на самаўдасканаленне і на змаганне за Алаха словам, перакананнем. Яго звычайна звязваюць з меканскім перыядам пропаведзяў прарока Махамеда. Малы джыхад – гэта ўзброеная барацьба з кафірамі, якія не прымаюць або пагражаюць ісламу. У раннюю ісламскую гісторыю гаворка ішла аб барацьбе Прарока, калі ён са сваім войскам з Медыны перамог меканцаў і распаўсюдзіў іслам

на Меку. У дадзеным выпадку гаворка ішла аб язычніках і ўсталяванні ісламу над імі.

6. **Друзы** – арабскія супольнасці, якія вызнаюць друзізм -- рэлігію, якая раней з'яўлялася адным з адгалінаванняў вераванняў шыіцкай секты ісмаілітаў., У XI ст. друзы адкалоліся ад іх і спынілі канфесійныя кантакты. Друзскае веравучэнне ўзнікла сярод ісмаілітаў Егіпта і Паўднёвага Лівана ў пачатку XI ст. пад уплывам прапаведзі місіянера Мухамеда ібн Ісмаіла Наштакіна пекла-Даразі і названа па яго імені. Прыняць веравызнанне друзаў немагчыма, бо не існуе інстытута пераходу. Вернікам лічыцца той, хто прытрымліваецца сваёй традыцыйнай рэлігіі і чый бацька і маці - друзы. Самі друзы вераць у перасяленне душ і сцвярджаюць, што кожнай душы чалавечай была прадстаўлена магчымасць прыняць сяброўскае веравызнанне ў перыяд так званых «адчыненых варот» (да XV ст. хрысціянскага леталічэння, па некаторых іншых звестках - да XII-XIII ст.). Усе душы, якія прынялі рашэнне аб прыняцці друзскай веры, перараджаюцца ў друзаў, астатнія душы адмовіліся ад пераходу ў сяброўскую веру. Друзы прымаюць дактрыну такія.

7. **Зэйдзіцкі мазхаб** - адна з прававых школ у ісламе, якая не ўваходзіць у лік чатырох асноўных, якія прызнаюцца большасцю ісламскіх багасловаў. Гэты мазхаб класіфікуецца як шыіцкі, аднак яго дактрынальныя погляды ў многіх аспектах адрозніваюцца ад багаслоўя іншых шыіцкіх мазхабаў, такіх як джафарыцкі, і блізкія да прынцыпаў суніцкага ісламу. У адрозненне ад асноўнай плыні шыітаў зэйдзіты не чакаюць вяртання «схаванага» імама і выступаюць за выбарнасць імама любога з нашчадкаў прарока па лініі Алі, адмаўляюць так званае разважлівае ўтойванне сваёй веры - такія і не праклінаюць першых трох халіфаў. Сучасная колькасць зэйдытаў складае каля 7 млн чалавек. Яны пераважна пражываюць у Емене, дзе складаюць звыш трэці насельніцтва. Каля 1 млн зэйдытаў пражываюць на поўдні Саудаўскай Аравіі.

8. **Иджма** - спосаб тлумачэння палажэнняў Карана і Суны, які выкарыстоўваецца мазхабамі для вырашэння спрэчных пытанняў. Ён

заклучаецца ў звароце да аднадушнага меркавання ўсіх папличнікаў Прарока, Шырока выкарыстоўваецца ўсімі прававымі школамі.

9. **Иджтихад (іджцыхад)** - "вялікае старанне" (араб), ісламскі юрыдычны тэрмін, які пазначае свабоднае меркаванне муджтахіда (эксперта) у шарыяце; намаганне інтэлектуальнага характару, мэтай якога з'яўляецца знаходжанне вырашэнне прававога пытання ў ісламе. Як від накіраванай дзейнасці іджтыхад з'явіўся ў канцы VII стагоддзя н. э., калі выявіліся разыходжанні (іхтыляф) у тым, што перадавалі, як тлумачылі і чаго патрабавалі паслядоўнікі Прарока, спасылаючыся на вядомыя ім выказванні і дзеянні.

10. **Іслам** - монатэістычная рэлігія (вера ў адзінага Бога\Алаха), якая мае падобныя карані з юдаізмам і хрысціянствам. Адзначаецца блізкасць мноства сюжэтаў з хрысціянскімі. Адрозненнем з'яўляецца тое, што прапаведзі Прарока Махамеда заснаваны на апошніх боскіх адкрыццях. Таму мусульмане кажуць: Махамед - пячатка прарокаў.

11. **Ісламізм** - гэта набор ідэалогій, якіх аб'ядноўвае агульная мэта - пабудова ісламскай дзяржавы праз паўстанне, рэвалюцыю або легальны шлях ісламізацыі грамадства зверху праз выбарную дэмакратыю, але з той жа мэтай - вяртанне да ісламскай дзяржавы - халіфата. Разнастайнасць ідэалагічных дактрын, груп, партый тлумачыцца разнастайнасцю мусульманскіх супольнасцей і плыняў у ісламе. Агульнымі рысамі з'яўляецца - фундаменталізм, вяртанне гістарычных формаў дзяржаўнасці мусульманскіх грамадстваў - халіфат або імамат.

12. **Ісмаіліцкі мазхаб** - адзін з рэлігійна-прававых напрамкаў шыіцкага ісламу, які прызнае спадчынную лінію імамаў, якая ўзыходзіць да прарока Мухамеду праз яго дачку Фаціму і зяця Алі. Ад суніцкіх школ адрозніваецца акцэнтам на духоўнае кіраўніцтва жывога імама. Гэта адно з самых старажытных і ўплывовых рухаў у шыізме, прадстаўленае сёння, у прыватнасці, нізарытамі, якія ідуць за Ага-ханам. Ключавыя асаблівасці ісмаіліцкага мазхаба: наяўнасць інстытута спадчынных імамаў – ісмаіліты вераць у жывога, спадчыннага імама, які з'яўляецца нашчадкам прарока Мухамеда і яго сям'і (Ахль аль-Байт); духоўнае кіраўніцтва: імам ісмаілітаў не толькі

духоўны лідэр, але і крыніца рэлігійнага тлумачэння, якая забяспечвае кіраўніцтва для абшчыны. Асновы веры: прызнаюць прарока Мухамеда як апошняга пасланца, але лічаць, што нашчадкі Мухамеда валодаюць выключным правам на кіраўніцтва ў ісламе. Ісмаілізм узнік у канцы VIII стагоддзя, а пазней, пры дынастыі Фацімідаў, падзяліўся на нізарытаў і мусталітаў. Нізарыты: самая буйная ісмаіліцкая плынь, іх духоўны лідэр - Ага-хан, чья пасада перадаецца ў спадчыны. Геаграфічнае распаўсюджванне: ісмаіліты пражываюць у розных рэгіёнах, уключаючы Горны Бадахшан у Таджыкістане, дзе іх абшчыны маюць свае асаблівасці ў абрадах і традыцыях.

13. **Ісціхсан** – спосаб тлумачэння палажэнняў Карана і Суны, які выкарыстоўваецца мазхабамі, калі ўзнікаюць спрэчныя пытанні. Ён заключаецца ў звароце да метаду перавагі аднаго доказу над іншым. Практыкуецца ханафітамі і малікітамі.

14. **Каран** - святая кніга, словы Бога, перададзеныя Джэбраілам прароку Мухамеду падчас яго адзіноты (першае было ў пячоры Хіра). Адкрыцці ў форме аятаў (знакаў) звычайна ў форме верша ці прапановы. Каран складзены як кананічны тэкст у часы халіфа Усмана. Складаецца са 114 сур, размешчаных па даўжыні іх тэкстаў (ад самага доўгага да самага кароткага).

15. **Кіяс** - спосаб тлумачэння палажэнняў Карана і Суны, які выкарыстоўваецца мазхабамі, калі ўзнікаюць спрэчныя пытанні. Ён заключаецца ў звароце да меркавання па аналогіі. Выкарыстоўваецца ў тлумачэнні ханафітамі, ханбалітамі, шафіітамі.

16. **Малікіці мазхаб** — адна з чатырох кананічных прававых школ суніцкага ісламу, заснаваная імамам Малікам ібн Анасам у VIII ст. Яе галоўная адметная рыса - прызнанне дзеянняў медзінцаў (жыхароў Медыны) як крыніцы шарыату, а таксама наданне асаблівага значэння прынцыпам грамадскай карысці ісцісла і мясцовых звычаяў урф у тых выпадках, калі няма прамых указанняў у Каране або Хадысе. Гэты мазхаб шырока распаўсюджаны ў Паўночнай і Заходняй Афрыцы, а таксама ў некаторых краінах Блізкага Усходу, такіх як Кувейт, Бахрэйн, Катар і Дубай. Іерархія меркаванняў: усярэдзіне мазхаба існуе іерархія, паводле якой меркаванні самага

імама Маліка маюць прыярытэт над меркаваннямі яго паслядоўнікаў. Тэрытарыяльнае распаўсюджванне мазхабнай традыцыі: Паўночная і Заходняя Афрыка (Марока, Алжыр, Туніс, Лівія, Егіпет, Судан, Маўрытанія, Малі і інш.), а таксама некаторыя краіны Персідскага заліва і эміраты ААЭ, такія як Дубай.

17. **Мазхаб** - ісламская прававая школа. Мазхабы адрозніваюцца сябар ад сябра наборам прылад для тлумачэння Карана і Суны. Асноўныя мазхабы склаліся да XI ст. На сёння вядомыя пяць прызнаных мазхабаў у ісламскім праве: чатыры суніцкіх (ханафіцкі, ханбаліцкі, шафііцкі і малікіцкі) і адзін шыіцкі (джафарыцкі).

18. **Муджтахід** - вышэйшы ранг факіха. Ён мае права выносіць рашэнні па найважнейшых пытаннях права і веры, грунтуючыся выключна на Каране і Сунне. Іншымі словамі, мае права на іджыхад.

19. **Пяць слупоў ісламу** - Шахада; Намаз; Закят; Саўм; Хадж. Шахада - сведчанне веры, якое азначае прыняцце чалавекам ісламу і выяўляецца ў словах: "Няма Бога акрамя Алаха і Махамед - Прарок яго!"; Намаз - штодзённая пяціразовая малітва, якая ажыццяўляецца ў пэўны час сутак і з захаваннем пэўных рытуальных працэдур (абмыванне рук, цела і ног; сядзенне на каленях на малельным кілімку; зварот тварам у бок Мекі); Закят - абавязковая выплата ахвяравання тым, хто мае патрэбу ў памеры 2,5% ад даходу. Першае ахвяраванне ў складзе мусульманскай абшчыны, можа дасягаць большых памераў. Саўм - пост у святы месяц Рамадан. На працягу гэтага месяцовага месяца, мусульмане і мусульманкі не ядуць і не п'юць у светлы час сутак, існуюць абмежаванні на шлюбнае жыццё, праявы моўнай і фізічнай агрэсіі. Хадж - паломніцтва ў Меку да Каабы, заможных і здаровых мусульман, хоць бы раз у жыцці.

20. **Рай** - спосаб тлумачэння палажэнняў Карана і Суны, які выкарыстоўваецца мазхабамі, калі ўзнікаюць спрэчныя пытанні. Ён заключаецца ў звароце да індывідуальнай думкі паплечнікаў Прарока. Шырока выкарыстоўваецца ханафіцкім мазхабам, у меншай ступені астатнімі.

21. **Суна** - збор паданняў аб словах і жыцці прарока Мухамеда. Складаецца з Хадысе - апавяданняў. З'яўляецца дадаткам да Карана,

удакладняе і канкрэтызуе яго асобныя палажэнні. Нараўне з Каранам з'яўляецца крыніцай для права - шарыяту. Суна складалася на працягу 300 гадоў і фінальныя тэксты былі прадстаўлены ў IX ст.

22. **Суніты** - тая частка мусульман, якія лічаць, што другі па значнасці тэкст Суна з'яўляецца вычарпальнай і не падлягае рэвізіі. Кіраўнік (халіф) пасля Прарока Махамеда абіраўся з годных яго паслядоўнікаў. Аднавадна ўлада перадаецца не па прыкмеце крэўнага сваяцтва, а па прыкмеце таго, хто найболей годны. З'яўляюцца большасцю ў мусульманскім свеце.

23. **Такійя** - з арабскага перакладаецца як асцярожнасць, абачлівасць -прынцып у ісламе, асабліва ў шыіцкай традыцыі, які абазначае магчымасць утойвання веры ў сітуацыях пагрозы жыццю і бяспецы. Дазваляецца нават часова адрачыся ад веры дзеля захавання жыцця.

24. **Таклід** - з арабскага перакладаецца як прытрымліванне - гэта ісламскі тэрмін, які абазначае прыняцце (паслухмянасць) ісламскіх прававых рашэнняў ад аўтарытэтнага вучонага-муджтахіда простымі мусульманамі, якія не валодаюць глыбокімі ведамі для заключэння самастойнага вываду рашэння з Карана і Суны.

25. **Такфір** - гэта публічнае абвінавачванне ў богаадступніцтве ў дачыненні да мусульманіна, абвінавачванне ў няверыі (куфр). Вельмі рэдка практыкавалася ў гістарычных ісламскіх дзяржавах (халіфатах). Аднак практыка выкарыстання такфіру - адметная рыса радыкальных ісламісцкіх груп, якія такім чынам абгрунтоўваюць гвалт і тэрарызм.

26. **Ума** - гэта абшчына, якая была створана прыхільнікамі Прарока Мухамеда ў Медыне. У той час як на яго і яго паслядоўнікаў у Мецы былі ганенні, у Медыне (другі горад па велічыні ў Хіджазе (частка тэрыторыі сучаснай Саудаўскай Аравіі). Уцёкі з Мекі ў Медыну і заснаванне там абшчыны, лічыцца пачаткам ісламскага летазлічэння (была праведзена ўпершыню хіджра). Перасяленцы з Мекі (мухаджыры) і мясцовыя жыхары Медыны (ансары) стварылі агульную сацыяльна-палітычную супольнасць, якая і з'яўляецца старажытнай уммай.

27. **Урф** - спосаб тлумачэння палажэнняў Карана і Суны, які выкарыстоўваецца мазхабамі, калі ўзнікаюць спрэчныя пытанні. Звычайнае (мясцовае) права, якому аддавалася перавага, дзе ісламам не прадпісвалася ніякіх абавязковых правіл. Шырока практыкуецца ў ханафіцкім і збольшага малікіцкім мазхабах.

28. **Фетва** - гэта заключэнне (рашэнне) пытанням шарыяту, якое выносіцца факіхам, муфціем або іншымі аўтарытэтнымі знаўцамі ісламу. Заснавана на Каране, Сунне, кіясе і адказвае на канкрэтныя пытанні звычайных мусульман аб адпаведнасці нормам ісламу.

29. **Фіхх** - гэта ісламская прававая навука аб разуменні практычных норм шарыяту, якія рэгулююць паўсядзённае жыццё мусульман: пакланенне, сямейныя адносіны, гандаль, санкцыі. Фіхх заснаваны на Каране, Сунне, іджме і кіясе. Знаўцаў фіхха называюць факіхамі.

30. **Халіфат** – гэта форма ісламскай тэакратычнай дзяржавы, у якой улада рэлігійная і палітычная непадзельная. Часткай такой дзяржавы з'яўляўся халіф (намеснік Прарока на зямлі). Гістарычныя прыклады халіфата –Амейядскі, Аббасідскі, Кардоўскі, Фацімідскі, Мамалюкскі, Асманскі і інш.

31. **Ханафіцкі мазхаб (суніцкі фіхх)** – заснаваны Абу Ханіфай у VIII ст. у горадзе Кум (Ірак). Асаблівасцямі мазхаба з'яўляецца апора на такія крыніцы і прылады тлумачэння як: поўнае прыняцце ўсяго тэксту Карана і Суны; іджма; рай; кіяс; сціхсан; урф. Дзякуючы моцным інтэлектуальным традыцыям, разнастайнасцю метадаў тлумачэння і шырокім ужываннем урфа, ханафіцкі мазхаб з'яўляецца самым распаўсюджаным сярод усіх прававых школ. Ханафітамі з'яўляюцца абсалютная большасць мусульман.

32. **Ханбаліцкі мазхаб** – адна з чатырох прававых школ суніцкага ісламу, заснаваная імамам Ахмадам ібн Ханбалем у IX стагоддзі. Гэта школа лічыцца найбольш строгай і кансерватыўнай, грунтуючыся на Каране, Хадысе, прававых рашэннях паплечнікаў Прарока, іджме і кіясе. Мазхаб дамінуе ў Саудаўскай Аравіі і некаторых іншых краінах Аравійскага паўвострава. Строгасць і кансерватызм: Ханбаліцкі мазхаб адрозніваецца строгім падыходам да інтэрпрэтацыі рэлігійных

тэкстаў, што робіць яго самым кансерватыўным з чатырох суніцкіх школ. Іджыхад: Мазхаб ніколі не прызнаваў “закрыцця брамы іджыхада, настойваючы на ​​неабходнасці пастаяннага пошуку рашэнняў па рэлігійна-прававых пытаннях. Нягледзячы на ​​сваю фундаментальную тэарэтычную базу, ханбаліцкі мазхаб не атрымаў шырокага распаўсюджвання, але з’яўляецца дамінантным у Саудаўскай Аравіі.

33. **Харыджыты** - гэта першая секта, якая адкалолася ад умы. Яны выступалі за непрымірымыя адносіны да ворагаў Алі, які спрабаваў знайсці кампраміс падчас першай грамадзянскай вайны. У канчатковым выніку яны напалі на Алі і забілі. Лічацца першымі экстрэмістамі і радыкаламі ў ісламскай гісторыі. Нашчадкі харыджытаў пражываюць у Султанаце Аман - іх адгалінаванне сёння называецца ібадзіты.

34. **Шарыят** – гэта ісламскае права, якое ўключае дзве крыніцы Каран і Суну. Пад нормамі шарыяту маецца на ўвазе інтэрпрэтацыя крыніц пэўнымі спосабамі. Гэтыя спосабы або метады характэрны для пэўных прававых школ (мазхабаў). Ёсць прызнаныя (узаемнае прызнанне) і не прызнаныя мазхабы.

35. **Шафііцкі мазхаб** — адна з чатырох асноўных прававых школ суніцкага ісламу, заснаваная Мухамадам ібн Ідрыс аш-Шафія ў кан. IX - пач. X стст. Яна адрозніваецца тым, што, нараўне з Каранам і Сунай, прызнае крыніцамі правы іджму і кіяс. Мазхаб мае шырокае распаўсюджванне ў Егіпце, Емене, краінах Паўднёва-Усходняй Азіі і на Паўночным Каўказе (уключаючы Чачню і Інгушэцію). Мазхаб склаўся пад уплывам ханафіцкага і малікіцкага мазхабаў. Прыярытэт аддаецца відавочным і ясным сэнсам Карана і Суну. Розум не выкарыстоўваецца для ўмяшання ў асноўныя прынцыпы ісламу. Прызнаюцца выказванні паплечнікаў Прарока Мухамада (рай), калі іх ніхто не абверг.

36. **Шыіты** - частка мусульман, якія высока ацэньваюць ролю Алі як сапраўднага спадчынніка Прарока Махамеда. Шыіты лічаць, што атрыманне ў спадчыну ў Халіфаце павінна быць адзіным прынцыпам перадачы ўлады. У прыватнасці, праведным імамам, якія былі

нашчадкамі Прарока, Алі і Фацімы (дачка Прарока), Хусэйна і Хасана (унукі Прарока). У працэсе стварэння Суны (зборнік паданняў аб жыцці Прарока), на думку шыітаў, шмат што было выключана з тэксту. У прыватнасці, тыя хадысы, якія падкрэслівалі асаблівую сувязь Прарока і Алі.

37. **Шура** - дарадчы орган, які прымаў рашэнне аб выбарах першых халіфаў, такіх, як напрыклад Абу-Бакр. Пазней у ісламскай традыцыі шура была часткай палітычных сістэм ісламскіх дзяржаў. У сучаснасці падобныя органы ёсць у арабскіх краінах Заліва. Рашэнне ў гэтым органе прымаюцца, як правіла, кансэнсусным шляхам.